

ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
В ТУРИЗМІ ТА ГОТЕЛЬНО-
РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ:
МОЖЛИВОСТІ І ПРОБЛЕМИ
ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ**

Колективна монографія

За загальною редакцією д-ра іст. наук, професора Г. М. Чепурди

Черкаси – 2021

УДК 338.48-043.86(477)(02)
С83

*Рекомендовано Вченою радою
Черкаського державного
технологічного університету,
протокол № 13 від 22 червня 2021 р.*

Рецензенти:

Доктор економічних наук, професор *Антоненко І. Я.*
Доктор економічних наук, професор *Матвійчук Л. Ю.*
Доктор географічних наук, професор *Любіцева О. О.*

Стратегії сталого розвитку в туризмі та готельно-ресторанному
С83 бізнесі: можливості і проблеми запровадження в Україні : кол.
монографія / за ред. д-ра іст. наук, проф. Чепурди Г. М.; Черкас.
держ. технол. ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2021. – 189 с.

Розглянуто актуальні питання розробки та впровадження стратегій сталого розвитку у внутрішньому та міжнародному туризмі. Проаналізовано сучасні тенденції та проблеми сталого розвитку світової індустрії гостинності, окреслено перспективні напрями діяльності. Розкрито актуальні проблеми продовольчої безпеки та харчування, охарактеризовано стратегії сталого розвитку для харчової промисловості та ресторанного господарств.

Для науковців, студентів, аспірантів та фахівців галузі.

УДК 338.48-043.86(477)(02)

Topical issues of development and implementation of sustainable development strategies in domestic and international tourism are considered. The modern tendencies and problems of sustainable development of the world hospitality industry are analyzed, perspective activity directions are outlined. Topical issues of food security and nutrition are revealed, sustainable development strategies for the food and restaurant industries are characterized.

For scientists, students, postgraduate students and industry professionals.

CHERKASY STATE TECHNOLOGICAL UNIVERSITY

**SUSTAINABLE DEVELOPMENT
STRATEGIES IN TOURISM AND HOTEL
AND RESTAURANT BUSINESS:
OPPORTUNITIES AND IMPLEMENTATION
PROBLEMS IN UKRAINE**

Multi-authored monograph

Edited by Doctor of Historical Sciences, Professor H. M. Chepurda

Cherkasy – 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
Розділ 1	
СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У ВНУТРІШНЬОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ТУРИЗМІ	7
1.1 СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СФЕРИ ТУРИЗМУ В УМОВАХ ПОСТКРИЗОВОГО ВІДНОВЛЕННЯ (Коніщева Н. Й., Ткачова С. С.)	8
1.2 METHODOLOGY AND METHODS OF PRODUCT PORTFOLIO DIVERSIFICATION FOR RESORTS AS OBJECTS OF RECREATIONAL TOURISM (Hladkyi O. V.)	17
1.3 СТАЛИЙ РОЗВИТОК РЕКРЕАЦІЇ І ТУРИЗМУ В НАЦІОНАЛЬНИХ ПАРКАХ ЗАХОДУ УКРАЇНИ (Мальська М. П., Дубіс Л. Ф., Зінько Ю. В., Шевчук О. М.)	25
1.4 ЧЕРКАЩИНА: ВИБІР СТРАТЕГІЇ РЕГІОНУ (Чорний М. Г.)	33
1.5 СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИЗМУ ТУРЕЧЧИНИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ (Фастовець О. О.)	39
1.6 СТРАТЕГЕМИ ВІДРОДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО ТЯСМИНУ НА ЧЕРКАЩИНІ (Беляєва С. С., Герман І. В.)	49
1.7 ЧОРНОБИЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ (Кушнірук Г. В., Корнева В. В.)	59
1.8 ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ОБ'ЄКТИ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «ГОЛОСІЇВСЬКИЙ» ЯК РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ (Крижановська О. Т., Волохова О. В.)	67
Розділ 2	
СТАЛИЙ РОЗВИТОК СВІТОВОЇ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ: ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ	71
2.1 ІНДУСТРІЯ ГОСТИННОСТІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ АНТИКРИЗОВОГО РОЗВИТКУ (Медвідь І. М., Шидловська О. Б., Іщенко Т. І.)	72
2.2 МЕНЕДЖМЕНТ ПРОЦЕСУ ВПРОВАДЖЕННЯ АУТСОРСИНГУ У ДІЯЛЬНІСТЬ ГОТЕЛЬНОГО ЗАКЛАДУ (Калько А. Д., Глушкова Т. С., Ярошенко О. В.)	79
2.3 ORGANIZATION OF CONFERENCE SERVICE IN HOTELS (Tsviliy S. M., Gurova D. D., Kuklina T. S.)	87

2.4 РОЛЬ МАРКЕТИНГОВОГО ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ВИДІВ МЕНЕДЖМЕНТУ У СВІТОВІЙ ТУРИСТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ (Сидоренко І. О.)	95
2.5 ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ ЯК СПОСІБ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ В ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ (Транченко Л. В., Лопатюк Р. І., Транченко О. М.).....	103
2.6 FUTURE ROLE OF THE OUTBOUND TOUR OPERATORS IN THE TOURISM INDUSTRY (Cherurda H. M., Kornilova N. V., Danulyuk A. M.).....	111
2.7 СПЕЦИФІКА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ПОСЛУГ (Шестель О. Г., Куракін О. Б.)	116
2.8 FEMINIZATION AND NEUTRALIZATION PECULIAR FEATURES IN THE ENGLISH LANGUAGE (ON THE EXAMPLE OF PROFESSIONAL NOMENCLATURE IN TOURISM AND HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS SPHERE) (Starynets' O. A., Lytvyn T. P.)	122
2.9 ЗАХОДИ З ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИЗМУ В УМОВАХ ПОТОЧНОЇ КРИЗИ (Теодорович Л. В., Лущик М. В.)	127
Розділ 3	
ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ТА ХАРЧУВАННЯ: СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЛЯ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ТА РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА.....	135
3.1 СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВИНОРОБСТВІ ТА ВИНОГРАДАРСТВІ (Нагурна Н. А., Осипенкова І. І., Чепурна О. Л., Куриленко Ю. М.).	136
3.2 НЕТРАДИЦІЙНА СИРОВИНА ДЛЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ З ОЗДОРОВЧИМИ ВЛАСТИВОСТЯМИ (Бишовець Л. Г., Оліферчук О. Г.)	145
3.3 ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗНИКІВ АПІ-ЯЄЧНОГО ОМЛЕТУ ДЛЯ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ (Філь М. І.).....	151
3.4 ТЕХНОЛОГІЯ КРАФТОВОГО СИРУ ТИПУ «ЧЕДДЕР» В УМОВАХ МІНІВИРОБНИЦТВ (Дзюндзя О. В., Антоненко А. В.)	157
3.5 ТЕХНОЛОГІЯ НАПОЇВ ДЛЯ ХАРЧУВАННЯ СПОРТСМЕНІВ (Свідло К. В., Гавриш Т. В.).....	164
3.6 ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ БАД У ХАРЧУВАННІ РІЗНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ (Чепурда Л. М., Івашина Л. Л.)	176
3.7 ОБҐРУНТУВАННЯ ВИБОРУ РОСЛИННОЇ СИРОВИНИ ПРИ ВИРОБНИЦТВІ КОНЦЕНТРОВАНИХ НАПОЇВ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ (Бондарчук З. В., Куриленко Ю. М.).....	182

1.5 СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИЗМУ ТУРЕЧЧИНИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Фастовець О. О., канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри туризму
Національний університет фізичного виховання і спорту України

Розвитку подорожей територією сучасної Туреччини сприяло її географічне положення та особливості історичного розвитку. Розташована на перетині Європи (південно-східна частина Балканського півострова) та Азії (півострів Мала Азія), вона багато років була важливим торговельним перехрестям, зоною контактів між етносами та релігіями.

Вважаємо, що в розвитку туризму на території Туреччини можна виділити кілька етапів. Фактично першими мандрівниками були купці та ремісники. В VII ст. до н. е. греки почали колонізувати західне узбережжя сучасної Туреччини. Отже, міграція і торгівля стали чинником подорожей на початковому етапі. Ще одним мотивом до подорожей були релігійні переконання. З формуванням основних релігійних течій паломництво швидко перетворюється на важливий чинник подорожей. Групи паломників здійснювали ходу до храмів великих богів, а місіонери, що поширювали вчення, вписалися до реалій Давнього світу.

Також на території Туреччини спостерігалось зародження оздоровчого туризму. Вже в I ст. до н. е. мешканцям було відомо про оздоровчу силу місцевих джерел та грязей. В цей час особливого розквіту набуває медицина, що привело до поширення подорожей з метою лікування різних хвороб. Так, у давньому місті Каунос часів Римського правління була побудована грязелікувальниця. Таким чином, в епоху Давнього світу подорожі до Туреччини набули поширення.

Протягом усього Середньовіччя зростає значення паломництва. Релігійні переконання були одним із головних мотивів подорожей. На території сучасної Туреччини тривалий час існувала Візантійська імперія, звідки християнство прийшло до Київської Русі. На території сучасної Туреччини збереглися християнські храми. Тут народилися та проповідували відомі православні святі перших років християнства. Апостол Павло походив з міста Тарс (суч. Тарсус, провінція Мерсін). Однією з найвідоміших пам'яток є церква-грот св. апостола Петра, що розташована на схилі гори Сетирис. Саме тут «учили немало людей» апостоли Варнава та Павел, проповідував апостол Петро.

За часів Візантійської імперії місто Константинополь (суч. Стамбул) набуло особливого духовного сенсу. Паломники відвідували монастир св. Георгія Победоносця та резиденцію константинопольського Патріарха Варфоломія в історичному районі Фанар. В патріаршому храмі зберігаються численні святині – стовп, де бічували Ісуса Христа, мощі святих Григорія Богослова та Іоанна Златоуста, чудотворні ікони Богородиці. Поряд

розташована Влахернська церква Богородиці, побудована над джерелом в V ст., де зберігається частина поясу, риза та головне покривало Пресвятої Богородиці. В Стамбулі зберігся Софійський собор, перетворений з церкви на мечеть, проте досі його святині шанують християни.

Ще одним місцем паломництва на території Туреччини є Ефес. Саме тут знаходився один із перших світових центрів християнства. В Ефесі проповідував улюблений учень Христа, апостол Іоанн, якому церковна традиція приписує авторство одного з канонічних текстів Євангелія. Також в 4 км від Ефесу знаходиться будинок Діви Марії. За переказами, саме тут завершила свій земний шлях Богоматір. Паломництво дало стимул до подорожей та розвитку гостинності. З часом у зв'язку з масовими подорожами купців, ремісників, численними паломниками розвиваються різні форми надання притулку.

В епоху Нового часу послаблюються релігійні мотиви подорожей і посилюється індивідуальний характер та освітня спрямованість подорожей. Представники привілейованих верств здійснюють подорожі до лікувальних джерел. Отже, подорожі до XIX ст. мали на меті досягнення успіхів у торгівлі, розширення освіти, лікування, паломництва.

Розвиток сучасної туристичної індустрії в Туреччині розпочався лише в другій половині XX ст. Офіційні статистичні джерела свідчать, що у 1950 р. туризм ще не приносив турецькій економіці значних надходжень, У цей період країну відвідувало близько 29 тис. туристів. У той же час саме в 1950-х рр. з'явився перший закон про підтримку туризму. Також у цей період починає розвиватися транспортна інфраструктура. Було реалізовано проект будівництва численних якісних автодоріг, що поєднали нині курорт Кушедасе та деякі курорти з Центральною та Західною Анатолією. Крім доріг, значна увага була приділена розвитку повітряного та морського шляхів сполучення – як національних, так і міжнародних. Внаслідок такої політики значно зросла кількість транспортних компаній, туристичних операторів та агентств, які пропонували комфортабельний відпочинок на Середземноморському узбережжі Туреччини.

В цей період відбуваються зміни в законодавстві країни, основною метою яких було залучення іноземного капіталу в турецьку економіку. Проте в сфері туризму прориву не відбулося, оскільки для залучення великих інвестицій необхідною умовою є наявність відповідної інфраструктури, якої тоді не існувало. Згідно зі статистичними даними протягом 1950–1960 рр. відбувається зростання в'їзного туристичного потоку на 12 %. Станом на 1961 р., загальна кількість ліжко-місць становила лише 15,6 тис та 258 готелів. Цього було недостатньо для задоволення наявного попиту.

Розвиток сфери туризму Туреччини та підготовки для неї кваліфікованих кадрів планомірно та цілеспрямовано координується урядом. У 1950 р. Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) та

Міністерство освіти Туреччини ініціювали відкриття першої Школи готельного менеджменту. За допомогою USAID було розроблено навчальний план, написано та перекладено турецькою мовою підручники. У 1961 р. у м. Анкара була відкрита школа готельного бізнесу Ankara Otelcileri Okul. Програма навчання була розрахована на три роки та базувалася на чотирьох основних дисциплінах: ресторанний сервіс, ведення господарства та спеціальний одяг, фронт-офіс менеджмент, кухня. Право на вступ до школи мали лише випускники середньої школи, які успішно склали іспит та пройшли кілька співбесід. Перший набір становив 44 студенти. У 1964 р. у школі на денному відділенні навчалася вже 100 студентів, які отримували за програмою USAID стипендію. Сьогодні у Школі готельного бізнесу в Анкарі навчається 700 студентів.

Період планової економіки 1960–1980 рр. розпочався в Туреччині з військового перевороту 27 травня 1960 р., що привело до суттєвих змін в економічній політиці держави. В цей період було створено Державну організацію з планування, яка розробила 15-річний план розвитку турецької економіки. Туризм було визнано як повноцінний сектор економіки, що потребував уваги з боку держави. Проявом такого визнання стало створення в 1963 р. Міністерства туризму Турецької республіки.

За період з 1963 по 1974 рр. надходження від туризму зросли з 7,7 до 193 млн дол. США, більш ніж у 25 разів. Саме тоді щорічні обсяги в'їзного туризму перевищили 1 млн іноземних туристів.

Світова нафтова криза 1974 р. негативно вплинула на турецьку економіку в цілому і туристичну індустрію зокрема. Її наслідком стали системна криза економіки та черговий військовий переворот 12 вересня 1980 р. Для сфери туризму це означало лібералізацію, заохочення приватного підприємництва.

На початку 1980-х рр. парламент Туреччини прийняв такі важливі для сфери туризму нормативно-правові акти, як Закон про заохочення туристичного бізнесу (1982 р.), який є базовим для туристичного сектора, Закон про захист довкілля, Закон про національні парки.

Поряд з цими важливими заходами, що здійснювалися з метою реалізації економічної політики уряду Туреччини, були проведені ініціативи з розвитку приватного сектора, а саме: вільна оренда землі терміном на 49 років; можливість кредитування в Туристичному банку (створеному відповідно до Закону про розвиток туризму) в розмірі до 60 % від вартості інвестиційного проекту, якщо проект реалізується в регіоні пріоритетного розвитку туризму; можливість отримати довгостроковий кредит під низьку процентну ставку у Фонді розвитку туризму; дозвіл на відкриття казино; дозвіл на торгівлю алкогольними напоями; зниження плати за комунальні послуги для готелів; дозвіл на прийняття на роботу в туристичні заклади іноземних громадян.

Ці ініціативи уряду сприяли створенню зацікавленості з боку турецьких та іноземних інвесторів, які бажали вкласти кошти в туристичну сферу. Розпочалося швидке зростання курортних містечок Кушедасе, Бодрум та Мармарис. З метою ефективного регулювання припливу іноземних інвестицій уряд розробив інтегрований план розвитку регіону Анталія. Результатом такої раціональної політики стало зростання доходів держави від індустрії туризму до 3,3 млрд дол. у 1987 р.

Наприкінці 1980-х рр. економічні реформи позитивно вплинули на розвиток туристичної сфери, в першу чергу на розвиток приватного ринку. Значну роль у розвитку сфери туризму відігравали створення вільних економічних зон та здорова конкуренція у сфері послуг. Із залученням іноземних інвестицій було створено розгалужену мережу готелів, кемпінгів, побудовано нові дороги, що поєднали основні туристичні центри. Варто зазначити, що найбільшими інвесторами у розвиток туристичного бізнесу були німецькі компанії. Ще однією характерною рисою розвитку туристичного бізнесу Туреччини стала продумана кадрова політика. За короткий термін були підготовлені кваліфіковані гіді зі знанням основних європейських мов. Іноземні мови вивчали всі задіяні в сфері туризму, в тому числі водії автобусів та поліцейські.

План розвитку туризму передбачав облаштування територій та будівництво необхідної туристичної інфраструктури навколо туристичних атракцій у туристичних центрах. Наприклад, завдяки іноземним інвестиціям наприкінці 1980-х рр. м. Анталія отримало міжнародний аеропорт, мережу 5-зіркових готелів, модернізований порт, який почав примати туристичні лайнери.

У 1963–1982 рр. держава почала приділяти увагу підтримці туристичних підприємств, розвитку і вдосконаленню технічної та соціальної інфраструктури. Активно формується туристична інфраструктура. Зазначимо, що перші караван-сараї на території Туреччини виникли ще в XI ст. Їх будували кожні 30-40 км уздовж торгових шляхів, бо саме таку відстань могли подолати за день коні та верблюди, що везли товар. Навіть тепер туристи мають можливість зупинитися у караван-сараї. Найбільший у Туреччині караван-сарай «Султан-хан», зведений у XIII ст., заходиться на під'їзді до містечка Аксарай.

У 1960 р. готельна мережа країни налічувала 400 готелів на 10 тис. місць, а у 2000 р. у країні побудовано понад 3,5 тис. готелів на 261 тис. місць. Нині у країні налічується близько 600 тис. місць у готелях. Найбільшими національними готельними мережами є «Robinson», «Natureland», «Dedeman», «Magic Life». У країні діє п'ятизіркова класифікація готелів, що була розроблена Міністерством туризму на основі світових стандартів. У Туреччині представлені готелі для сімейного відпочинку, так звані «холідей віллідж», що складаються з 5-зіркового готелю та 4-зіркових будинків-котеджів, розташованих на великій території.

Також існують апарт-готелі, готелі квартирної типу. Великим поштовхом у розвитку туризму стало запровадження у готелях Туреччини програми обслуговування «all inclusive».

Війна в Перській затоці 1991 р. негативно вплинула на турецьку економіку та туристичний бізнес. На подолання цієї кризи пішло чотири роки. Місткість туристичної індустрії країни знов почала зростати та становила в 1995 р. вже 276 тис. сертифікованих ліжно-місць.

Відповідно до Закону про сприяння розвитку туризму велика кількість інвестицій продовжувала надходити в південні узбережні райони Туреччини. План розвитку туризму на півдні провінції Анталія передбачав розвиток готельно-рекреаційної інфраструктури, перш за все, на ділянці Середземноморського узбережжя між містами Анталія та Текірова. Цей план перетворив Анталію на один із основних курортних центрів Середземномор'я, що привертає туристів з Європейського Союзу (Німеччина, Великобританія тощо), Росії, України та країн Середнього Сходу (Іран).

В 2000 р. спостерігалось зростання надходжень від туристичної індустрії на 46,8 %, а чисельність туристів, що відвідали Туреччину, зросла на 39 % порівняно з попереднім роком. Необхідно зазначити, що такий значний приріст пояснюється землетрусом 1999 р., що негативно вплинув на чисельність відвідувачів у цей рік.

Підвищенню привабливості Туреччини для іноземних туристів сприяло падіння курсу турецької ліри після кризи в лютому 2001 р. Проте терористичні атаки в США у вересні 2001 р. вплинули на зменшення чисельності туристів з цієї країни. Найбільш перспективними туристичними ринками Туреччини залишалися країни ЄС (лише Німеччина давала 2,8 млн відвідувачів) та СНГ (Росія – 762 тис.).

Восьмий план розвитку сфери туризму (2001–2005 рр.) передбачав низку заходів для зменшення сезонності туризму завдяки створенню нових туристичних районів та врахуванню потреб споживачів.

Успішним для туристичного бізнесу Туреччини став 2005 р. Країну відвідало вже 21,1 млн іноземних відвідувачів, надходження перевищили 18 млрд дол., що становило 5 % ВВП. Ці показники дали Туреччині можливість увійти до ТОП-10 туристичних дестинацій світу (9-е місце) та посісти 8-е місце за надходженнями від сфери туризму.

У туристичній сфері Туреччини з 2004 р. реалізовувалася комплексна державна програма сприяння розвитку туристичної індустрії «Другий етап залучення туристів». У 2007 р. турецький уряд розробив та прийняв Стратегію розвитку туризму до 2023 р., коли держава буде святкувати 100-річчя від дня заснування республіки. Стратегія передбачає створення світового бренду «Туреччина – курорт». Принцип планування як головний принцип сталого розвитку туризму країни є базовим у Стратегії розвитку туризму країни.

У 2010 р. країна прийняла вже 31,3 млн іноземних відвідувачів, посівши 6-у сходинку у рейтингу найбільш популярних країн світу та отримала за їх обслуговування 22,5 млрд дол. [2]. У сфері туризму країни зайнято 2,5 млн осіб, що становить 13 % від загальної чисельності населення.

Проте істотною проблемою залишається сезонність. Зменшенню гостроти проблеми сезонності турпотоку сприятиме розвиток інших видів туристичного продукту.

Як свідчать дослідження Міністерства культури та туризму Туреччини, основні напрями діяльності спрямовуються не лише на розвиток центрів рекреації на узбережжі, але й на перспективні види туризму: бальнеологію, зимові види відпочинку, гольф, екотуризм та сільський зелений, паломництво, круїзи та водні прогулянки, конгресний, подієвий. Також перспективними вважаються: туризм, пов'язаний з обслуговуванням спортивних змагань, гастрономічний туризм (вивчається досвід Японії та Індії щодо розвитку чайного туризму, тому що Туреччина – єдина європейська країна, де чай вирощують у промислових масштабах); комбіновані тури, що включають екскурсії по м. Стамбул (3 дні) і відпочинок на узбережжі 3-4 дні; круїзний туризм: порти країни входять у східну частину Середземноморської круїзної території (Стамбул та Кушедасе), з яких здійснюються круїзи до Родосу, Кіпру.

За останні роки Туреччина перетворилась на потужну туристичну державу. За даними ВТО, Туреччина увійшла до десятки провідних країн світу як за чисельністю відвідувачів, так і за кількістю валютних надходжень, отриманих від їх обслуговування. Якщо у 1963 р. країна прийняла 190 тис., то у 1973 р. потік становив 1,34 млн, 1985 р. – 2,6 млн, 1990 р. – 4,7 млн, 1995 – 7,08 млн; 2000 р. – 10,4 млн, а 2005 р. досяг показника 20,2 млн, 2010 р. – 31,3 млн, в у 2019 р. країна прийняла 51,19 млн іноземних відвідувачів [2].

У Туреччині діє Спілка туристичних агентств Туреччини, що була створена у 1972 р. згідно із законом про туристичні агентства. Членство у спілці є обов'язковим для всіх туристичних агентств країни. Тепер вона включає 4,5 тис. членів. Взагалі у сфері туризму країни зайнято 2,5 млн осіб, що становить 13 % від загальної чисельності населення.

Одним із найважливіших напрямів розвитку національної індустрії туризму є розвиток туристичних зон, що відповідають міжнародним стандартам та не залежать від певного сезону, а функціонують протягом року. Аналіз стратегії розвитку туризму в Туреччині свідчить про те, що планується розвиток дев'яти нових тематичних зон та семи коридорів.

Виділяють наступні зони:

– *Фруг* – культурно-пізнавальна та бальнеологічна зона, що включає міста Ескішехір, Афьон, Кютахья та Ушак;

– *Троя* – культурно-пізнавальна та бальнеологічна зона, що включає міста Чанакале та Белікесір;

– *Афродізія* – культурно-пізнавальна та бальнеологічна зона, що включає міста Айдин та Денізли, які мають більше 20 геотермальних джерел;

– *Согат* – культурно-пізнавальна зона, що включає міста Бурса та Беледжик, планується відновлення історичних шляхів, відкриття музеїв просто неба;

– *Кападокія* – культурно-пізнавальна зона, що відома своїми унікальними історичними, культурними та природними ресурсами і включає міста Кайсері, Киршехір та Невшехір. Також перспективним є розвиток гольфу та трекінгу, національної гастрономії (страви та вина);

– *Тера Мере* – зона розвитку екотуризму, розташована на перетині Егейського, Середземного морів та Центральної Анатолії і включає міста Конья, Іспарта, Афьон та Бурдур, планується розвиток альпінізму, спелеології, полювання, верхової їзди, прогулянок на велосипедах, серфінгу, екотуризму в нацпарках;

– *Хетська* культурно-пізнавальна зона, що включає території міст Орум та Йозгат;

– *Урарту* – культурно-пізнавальна зона, саме на цій території було розташовано стародавнє царство Урарту, відомі центри – міста Ван і Бітліс;

– *Ган* – культурно-пізнавальна зона, що включає міста Адіяман, Бетмен, Діярбакир, Газіантеп, Килис, Мардін, Шанлиурфа і Ширнак, які мають ресурси культурно-пізнавального туризму.

Також на території Туреччини планують сім нових туристичних коридорів, що будуть об'єднувати вже існуючі та нові зони:

– *Оливковий коридор* проходить на півдні узбережжя Мармурового моря і включає м. Бурса та його віддалені райони Гемлік та Муданья, м. Баликесір та віддалені райони Гонен, Бандирма, Ердек, м. Анккле з його узбережжями. До складу регіону входить Капідаг на півострові Ердек. Регіон планується розвивати як місце оздоровчого туризму та гастрономії. На території регіону трапляються рослини, що використовуються у нетрадиційній медицині. Також тут вирощують оливки та виноград. Цей потенціал виступає як основна тема розвитку коридору;

– *Зимовий коридор* складається з природних та історичних пам'яток, проте його основною метою є розвиток зимового туризму. Регіон включає міста Ерзінджан, Ерзурум, Карс та Ардаган, де перспективним є туризм з активними формами відпочинку. Планується створення нових засобів розміщення у містах Ерзінджан, Ерхурум, Карс та Ардаган;

– *Коридор релігійного туризму* включає міські поселення Хата, Газіантеп, Шанліурфа, Мардін, Тарса. Історичні будівлі цих міст планують відновити як готелі. Також вважається доцільним ширше використовувати сімейні готелі. В коридорі розвиватимуть транспортну інфраструктуру, планується будівництво залізниці між Діярбакиром та Сіріт;

– *Коридор туризму «Шовкового шляху»* становить частку історичного торгового Шовкового шляху. Він включає віддалені райони Сапанка, Гейве,

Тараклі, Мудурну, Бейпахарі, Гудул та Айяс. Цей коридор поєднує два великі міста країни – Анкару та Стамбул. Тут збереглися цікаві приклади цивільної архітектури царства сельджуків та Османської імперії, тому є ресурсі для розвитку культурно-пізнавального туризму;

– *Коридор узбережжя Чорного моря* передбачає внутрішнє обслуговування міст Анкара та Стамбул через міста Силу та Сіноп. У регіоні розвиватимуть культурно-пізнавальний туризм, рекреацію на узбережжі. Також планується сприяти відновленню рибальства, розвитку екологічного та сільського туризму;

– *Коридор плато*, що розташовано вздовж узбережжя північної частини Чорного моря від Самсуна до м. Хопу, буде спеціалізуватися на турах з активними засобами пересування (лижі, спелеологія, гольф, рафтинг, верхова їзда, банджі-джампінг);

– *Фракія – коридор культурного туризму*, включає міста Едірне, Еркларелі та Трекирдаг європейської частини Мармурового моря [3].

Велику увагу Туреччина почала приділяти диверсифікації туристичного ринку. Значні перспективи країна має на ринку медичного туризму. В країні налічується 37 лікарень із акредитацією JCI, що є найпрестижнішою медичною сертифікацією. Клініки й медичні центри, що отримали JCI-акредитацію, відповідають найвищим світовим стандартам. За цим показником Туреччина – друга в світі після США, а вартість лікування значно нижча, ніж її основних конкурентів – Індії та Таїланду.

Надаються послуги з лікування онкологічних хворих, серцево-судинної хірургії, ортопедії, нейрохірургії, пластичної хірургії, дитячої хірургії та стоматології. Крім того, в лікарнях проводяться магнітно-резонансна томографія, операції роботизованої хірургії, пересадження кісткового мозку й трансплантація органів. Відомі компанії «Medical Park» і «Anadolu Hızır Acil» приділяють значну увагу якості послуг, бо турист, який прибуває до країни з метою лікування, залишає в 12 разів більше коштів, ніж звичайний турист. У 2011 р на лікування в Туреччину прибувало 600 тис осіб з 94 країн світу. Також ще 250 тис. осіб прибуло для відвідання термальних курортів центрів реабілітації.

У сфері термального туризму Туреччина посідає сьоме місце в світі і є одним із лідерів на ринку Європи. В Туреччині, що розташована на важливому геотермальному поясі, налічується понад 1000 термальних джерел, температура яких коливається від 20 до 110 °С. Більшість курортів, а їх понад 200, розташовані в Західній Анатолії (райони Егейського та Мармурового моря). В районі Мармурового моря знаходиться один із найвідоміших термальних курортів Туреччини – Генен, що використовувався ще за часів Давнього Риму. Збереглися мозаїки того часу. Вода поступає з колодязя глибиною 500 м, а температура становить 82 °С. Незвичним курортом є «*Баліклі капліка*», розташований на сході країни біля Болу. Води багаті кальцієм, магнієм, мають температуру 36 °С, в якій живуть

невеликі рибки 2–10 см довжиною, що сприяють лікуванню різноманітних шкіряних захворювань.

Курорт *Бурса-Керкіж*. Лікувальні властивості води (+58 °С) цієї місцевості були відомі за часів Візантії. Візантійська імператриця Теодора прибувала на лікування до цього міста для лікування ревматизму, нервових захворювань. Інші відомі курорти: *Афьон* – курорт, лікувальні властивості його вод використовувала ще Клеопатра, *Ялова* – має температуру води 50–60 °С, курорт спеціалізується на лікуванні ревматичних захворювань (розташований на березі Мармурового моря); *Ізмір Балчова* – є води 60–80 °С, *Ізмір Чесме* з температурою 55 °С; *Мугла*; *Кьотахі (Західна Анатолія)*, *Кізілхамам*, *Айяст. Хаймана* в Анкарі; *м Іглін (Конья)*; *Афон-Омер Балікесір-Гьонен* (регіон Мармурового моря); і перлина – м. *Памуккале (бавовняна фортеця)* з водою 36–38 °С. Також трапляються кальцієво-сульфатно-магнієві води; *Ізмір-Агамемнон* (Терми Агамемнона) відвідують понад 6 млн осіб; *Бергама-Асклепійон*. Серед інших термальних центрів, що варто згадати, є містечка Сандиклі, Генен, Кестабол, Ілгін, Кизилджахаммам, Харунья, Айдладік, Хасанабдал.

Серед галузей медичного туризму термальний та сра-туризм вважаються надзвичайно перспективними. Нині працюють над новим проектом із залучення до Туреччини пенсіонерів, у першу чергу зі скандинавських країн, уряд яких шукає зменшення витрат з лікування цієї категорії громадян. Планується в невеликих сільських населених пунктах влаштувати курорти, де пенсіонери могли б одержати необхідне лікування. Реалізацію проекту передбачено розпочати в Анталії.

В умовах пандемії органи державного управління сферою туризму всіх країн світу розробляють низку заходів щодо забезпечення безпеки туристів та конкурентоспроможності туристичних підприємств. Міністерство культури та туризму Туреччини запровадило у літньому сезоні 2020 р. програму «Сертифікації безпечного туризму». Ця програма реалізується в тісному контакті з представниками туристичної індустрії. Сертифікат буде видаватися міжнародними сертифікаційними організаціями і документально підтверджувати виконання високих вимог з охорони здоров'я та гігієни праці в авіакомпаніях, аеропортах та інших транспортних об'єктах, готелях, підприємствах громадського харчування [1]. Програма «Сертифікат безпечного туризму» містить 132 пункти у чотирьох основних розділах:

1. Здоров'я та безпека пасажирів – заходи перестороги, що стосуються туристів з моменту їх прибуття до країни та зворотного вильоту (обмеження на вхід до терміналів пасажирів без захисної маски, надання пасажиром безоплатних захисних масок, використання тепловізорних камер для виміру температури тіла на вході до будівлі аеровокзалу/аеропорту, наявність дезінфікуючих засобів та дезінфекційних кабін, використання спеціальних заходів перестороги щодо пасажирів, які визначаються як потенціально група ризику.

2. *Здоров'я і безпека співробітників* – комплекс заходів перестороги щодо забезпечення фізичного та психологічного здоров'я персоналу на транспорті, в житлових приміщеннях, на об'єктах сфери громадського харчування. Спеціальні заходи (в т. ч. гігієнічні та санітарні тренінги) для персоналу, надання необхідного гігієнічного обладнання, планування графіка праці/відпочинку.

3. *Запобіжні заходи на об'єктах* – комплекс заходів, необхідних для запобігання розповсюдженню епідемії. Програма забезпечує реалізацію та контроль виконання таких заходів, як соціальна дистанція, обмеження зовнішніх контактів, ізоляція.

4. *Запобіжні заходи в сфері транспорту* – комплекс заходів і правил для повітряного, наземного та морського транспорту. Тренінги співробітників сфери транспорту, контроль здоров'я персоналу, дезінфекція транспортних засобів та організація системи пасажирських перевезень відповідно до стандартів безпечної дестинації визначені у вимогах програми сертифікації. Сертифікація не є обов'язковою, проте підприємства, які мають подібний сертифікат, є більш конкурентоспроможними на ринку.

Туризм у Туреччині є одним із найприбутковіших секторів економіки Швидкий розвиток літніх та зимових курортів сприяв залученню до Туреччини туристів, які прибули познайомитися з її багатою історією та культурою, природною спадщиною, на базі яких були сформовані різноманітні програми відпочинку та види туризму.

На туристичному ринку світу Туреччина спеціалізується на рекреації, пізнавальному, діловому, сільському, медичному, гастрономічному та інших видах туризму. Важливою складовою індустрії туризму Туреччини є розвинена готельна індустрія, яка продовжує вдосконалюватися, надаючи пропозиції в усіх цінових категоріях при стабільному попиті. Турецький ринок гостинності характеризується не лише наявністю готелів класу «все включено», але й різноманіттям страв турецької кухні.

Швидке реагування Міністерства культури та туризму Туреччини і розробка стратегії подолання кризи дали можливість мінімізувати вплив світової пандемії COVID-19. Сфера туризму Туреччини в 2020 р. знизила показники. Досвід реалізації державної політики Туреччини може принести користь Україні, сприятиме створенню сприятливих умов розвитку туризму, залученню потоків іноземних туристів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Туреччина запустила програму «Сертифікації здорового туризму» URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3048954-u-tureccini-predstavili> (дата звернення: 09.09.2020).
2. International Tourism Highlights. 2020 Edition. P. 18.
3. Tourism strategy of Turkey – 2023. Ministry of Culture and Tourism. 2007. 64 p.